

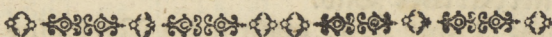

Cancellieraad Deichmans

Efterretning

om nogle

Steenarter og Erker,
samt deres Forskieller i Tyngden.

Mineralogien har tilforn været meest indrettet efter de udvortes Kiendetegn, indtil man paa nogle Aar formedelst Chymia Metallurgica har vilddet nærmere bestemme deres indvortes Natur, men dette vil dog have en vidtloftig Udseende, inden alle saadanne Corpora paa den Maade bliver undersøgte. De udvortes Kiendetegn ere vel utilstrækkelige, men de ere dog ikke gandske at foragte, og i det mindste giver en Formodning, som siden ved ordentlige Prover maa nærmere bestrykes. Endnu mere giver dertil Anledning Mineraliernes specifikke eller relative Tyngde, som man allerede har begyndt at betiense sig af.

Følgende No. har jeg paa den Maade prøvet, og taget dem saa reene og ublandede, som det har været gjørlig, og reduceret Richtigkeitens Begten til den brugelige Inddeling i 1000de Deele.

No. 1.	Mispichel eller hvid Kies mod Brynd-Band, som 1000 til	6666
2.	Fliegenstein Arsenicum Nativum	5750
3.	Tung-Spathen	4500
4.	dito fra Gibs-Gruberne	4276
5.	Islandsk Crystall, Spatum objecta duplicans	2800
	6. Salt	

D. Efterretning om nogle Steenart. og Ertz. 321

No. 6.	Kalk-Spat	"	"	"	2666
7.	Sort Spat	"	"	"	2363
8.	Violet eller blaa Spat	} fra Kongsberg	"	"	3550
9.	Grøn dito		"	"	3649
10.	Glas-Spat	"	"	"	3200
11.	Selenit gandske giennemsigtig	"	"	"	2333
12.	Blye-Spat fra Engelland	"	"	"	4421
13.	Chrystal, hexagona	"	"	"	2645
14.	ditto fra Koraas, uden nogen bestemt Figur	"	"	"	2647
15.	Calcedon fra Island	"	"	"	2500
16.	Sortebrune Flintestene fra Engelland	"	"	"	2581
17.	Carneol fra Cambay	"	"	"	2500
18.	Granat fra Nordlandene	"	"	"	4058
19.	ditto fra de Norske Jerngruber	"	"	"	3800
20.	Grøn Skorl	"	"	"	3400
21.	Sort dito	"	"	"	3083
22.	Baand Jaspis	"	"	"	2818
23.	verde Antico, verdello Antico	"	"	"	2888
24.	Lapis nephriticus	"	"	"	3000
25.	Agath	"	"	"	2692
26.	Pudding-Stene	"	"	"	2362
27.	Islandsk Feld-Kiesel rød	"	"	"	2600
28.	Den sorte Lava fra Island	"	"	"	2397
29.	Jernslag ved Masobnene	"	"	"	2666
30.	Zeolit	"	"	"	1691
31.	Amiant	"	"	"	2888
32.	Rubinslende	"	"	"	2666
33.	Charming calamine	"	"	"	4142
34.	ordinaire calamine	"	"	"	3200
35.	Zink-Ronge	"	"	"	6900
36.	Magnesia	"	"	"	4300
37.	Bliant, molybdaena	"	"	"	3600
38.	Soeheste-Land, Dens Hippopotami	"	"	"	2428
39.	Hvidt Arsenic, Arsenicum cristallinum factitium	"	"	"	4166
40.	Den gule, factitium	"	"	"	3229

No. 41.	Den røde	3200
42.	Ries Cubus	4750
43.	Leverfarved Ries	4666
44.	Unden Ries	4666
45.	dito fra Miosen	2750
46.	dito fra Jerngruber	4800
47.	Antimonii Erz	4333
48.	Regulus	6428
49.	Antimoniaalt Erz fra Solv-Verket Kongsberg	5500
50.	Jernmalin fra Soelberg under Naess Jern-Verk	5100
51.	Zin-Græupe	6888
52.	Blyemalm fra Engelland	7500
53.	dito	7533
54.	Fra Trog i Bamble i Norge	6800
55.	Engelsk Blye	12166
56.	Lazur Erz	5302
57.	Grøn Raaber Glas	4345
58.	Cristalliseret Guld Raabermalm	4711
59.	Guld Raaber-Erz med Binde eller Skorf	3607
60.	Græa Raaber-Glas fra Tellemarken	5592
61.	Naturlig gediegen Solv)	8071
62.	Glas-Erz) fra Kongsberg	6666
63.	Capel-Solv	10500

No. I. Er betegnet med Navn af hvit Ries.

Den foresaldt for nogle Aar siden ved Solv-Verket Kongsberg, ved Jons Knudens Skurfer, i en temmelig Mængde i et oversættende Baand, og da man sammesteds og Tiid tillige i selve Erzgangen antraf en rødagtig Materie, som fik Navn af Cobolt Blitthe, rettere maaskee Cobolt Beslag, troede man at denne Ries maatte være en Cobolt Art. Nogle paa Steden prøvede den og paa Cobolt, men fik dog ikke deraf Smalte eller det blaae Glas; Da jeg ikke var forsynet med Diegler og anden Tilbehør, kunde jeg ikke forsætte den med Quarz eller andre Glasagtige Steenarter. Men ved langsom Rostning, lod den

sig

sig næsten gandske sublimere, det tilbageblevne lod sig til deels attrahere af Magneten, men tillige fremvise mange lysblaa Korn eller Saflor, Zaffra. Jeg lod dem paa nye prøvere af en kyndig Mand, men fandt intet Tegn til Cobolt, derimod de $\frac{2}{3}$ allene Arsenique (*) den synes altsaa at kunde regnes til Mispychel; Zimmermann paastaar at denne allene har sit Hiem i de Meisniske Bergverker, og, saa vidt man veed, ikke findes anden Steds, og des Aarsage fortiener nærmere Paaagtning, Navnet er dog bleven tilføjet for alle hvide Arsenicalske Kieser. Henkel beretter at man i Norge giver en glimmeragtig Steen samme Navn. Ved Solv-Verket foresfalder rigtig nok undertiden en saadan hvid solvfarvet Glimmer eller Calcium, som bedrager Dyet, af Anseende som et Slags Metall. I Henseende til denne hvide Kieses Indhold af Arsenic og Jern, kommer den for saa vidt overeens med den Sachsiske og andre Arsenicalske Kieser; Men er for det øvrige gandske ulig, da den er af ingen determineret

§ 2

Figur,

(*) Det kommer meget an paa Jld-Graden; thi det ofte hender i at prøve Cobolt Erzger paa blaa Farve, man i dens Sted faaer sort Farve, naar den enten for meget brandes, eller holder den for længe i Jlden. Lehman i Cadmiologia fremsætter det Spørgsmaal: hvorfor man aldrig ved Jern-Gruber finder Cobolt, derimod ved Raaber-Gruberne: og tværtom hvorfor den blaa Slag ved Rue-Jerns Smeltning og ikke ved Raaber Smeltning fremkommer. Bist nok at ofte falder ved Masovnerne en saa smuk blaa Slag, som man næsten skulde antage at være tilberedt af Cobolt. Og skulde det maaskee ikke være saa urimelig, hvor der falder jevntlig saadan blaa Slag ved Masovnerne, at den maaskee skulde kunde nyttes i visse Tilfælde, som selve Cobolten, det vilde komme an paa et Forsøg. Henkel har i sine smaa Chymiske Skrifter handlet om den blaa Farve, som egentlig fremkommer af Jern, ved een Tilfag af et Alkali, og det er bekendt, at Jern opløst af Acidis, paatager sig foranderlige Farver, ligesom Alcalia ere beskaffene, hvormed det præcipiteres. Ellers maa dette erindres, at da Cobolt Arterne fornemmelig fremvise sig i Gang Vierge, saa vil det nok blive rart at forsinde dem enten i Gelschie, eller i Fvzger, en stor Mængde Jern-Erzger findes strøede og løse liggende i Jorden, i Wyhrer og Morasser; derimod er der Formodning at Cobolten kunde antræffes hvor Jern-Erzger brydes Gangviis. Nogle Cobolter har Anseende som en Deel Jern Erzger, og for Ukyndige ikke lettelig kand Fielnes, altsaa undgaar den fornødne Opmarksomhed.

Ofte finder man i de Norske Jern Gruber Ametystfarvede Druser, blaafarvede Quarzer. I nogle Jern Gruber forebemeldte Cobolt-Blüche og Beslag, og tillige den siraalce Vismuth, som giver stor Formodning om Coboltens Selskab med Jern-Erzgerne. Nogle troer at Cobolten er en Composition af Jern og Arsenique, men dette vil nok beskrives med paalidelige Prøver. Da andre paastaar at der findes Cobolt uden Arsenique, og andre igjen uden Jerngehalt. Ved Solv Verket foresfalder Arseniske Erzger, som Scherben Cobolt, uden Jerngehalt, hvis tilbageblivende Jord, efter Rostningen, giver et blaat Glas.

Figur, intet Kies lignende, men forefaldt i store Klumper, gandske hvid eller solvfarvet, blev uforanderlig i Luften, gav ikke Jld for Staalet, uden nogle Steder gandske matt, troelig af de indblandede Quarz-Korn, dens usædvanlige Gehalt overgik alle andre hvide Kieser, og i sær derudi, at saasnart Jlden begyndte at virke, skillede den sig strax ved sin indeholdende Arsenic, som dog ikke pleyer at skee hvor den er forbunden med Jern, som i Mispickel. Skulde den indeholde nogen Cobolt Jord, som jeg formoder af hvad, som visede sig ved Rostningen, saa har den dog ingen Ligning enten med Schlaken Cobolt eller Glantz Cobolt, eller saa mange andre Urter mig deraf ere bekiendte. Den synes altsaa at maa regnes iblant de fielden forefaldne Urter.

En anden Sort af næsten samme Anseende forefalder og undertiden ved Solv-Berket paa andre Steder, deels straalig, og undertiden giennemvoret med gediegen Solv, men er for det meste Jern, som endog urostet lader sig trække af Magneten.

Ved ovenmeldte Cobolt-Blithe, maae dette erindres, at saadant Slags har jevnlig ladet sig tilshyne, endog fra de ældre Tider af, ved dette Solv-Berk i Dag-Stenen og de nye blottede Skurfer, baade af bleeg og mørkrød Farve, som Tiid efter anden blev prøvet paa Cobolt, men kom intet derudaf.

1728 fandtes denne Sort i de da nyelig opdagede Skurfer paa Winoren, i Form af en hærdet Guhe, i ophoyede Pukler, undertiden som smaa Rugler, som concentrerende Straaler, i Selskab med det gediegene Solv, af en besynderlig Form, næsten som de bekiendte Kornar (Kornåhren) i de Frankenbergiske Skifrer, belagt med store Klumper af denne røde Guhr, det synderligste at alt Solvet i endeel af disse sidst anførte Sorter, var altsammen af den samme Figur, at man snart maatte troe at den røde Materie havde contribueret noget til denne Form, og kunde ansees lige som Chymiske vegetationer.

No. 2. *Fliegenstein*; *Arsenicum Nativum*, egentlig gediegen Arsenic i sin naturlige reguliniske Form, næsten intet andet end reen
Arsenic,

Arsenic, som fast gandske lader sig sublimere, undertiden udvendig ligesom oversinurt med Kalk, Compact, stundum som et hvidt Meel i Erzterne og Klysterne, Calx arsenici nativa. Begge fra Solv-Berket. Jeg betiener mig af det Navn Fligenstein, efterdi det er det samme Slags som Henkel i hans Pyritologia ofte benevner og beskriver.

No. 3. Tung-Spathen og fra Solv-Berket; den er vel af en besynderlig Tyngde, nogle fra Tydskland dog tyngere, mere hvide og i tyndere Lameller eller Skiver. Denne er af lige Tyngde med Bologneser Stenen, u-giennemsigtig, undertiden giennemvoeret med Solv, er just det Slags Hr. Margraff kalder Fluss-Spathen af samme Egenskaber, som Boglogneser Stene, og som han af alle Spath Sorter, fornemmelig fandt Phosphorenserede.

No. 4. En anden af samme Slags, uvis fra hvad Sted, af Figur som Linnæi Selenites spatofus, gypseus cuneiformis, mindre tung end den forrige. Bon Justi holder det ikke for rimelig, at nogen Steenart i sin Composition af sine mindste Deele kan frembringe en saadan Tyngde, men hvorudi skal man søge Marsagen dertil, naar man deraf ey kan udbringe noget Slags Metall. De af ham selv giorte Prover, beviiser ikke meget, og ved de mangfoldige Prover med Bologneser-Stenen, har man intet Metallisk fundet udbringe.

No. 5. Den saa kaldede Islandsk Crystall, Spatum objecta duplicans. Almindelig regnes denne Sort ikke iblant Crystallerne, omendsskiønt Navnets Oprindelse ikke strider derimod; endnu mindre tilkommer den Navn af Calcum, som den gives af de la Hire (*) da dog Erasmus Bartholin, som allerforst bragte den for

Es 3

Lysset,

(*) Hr. Guettard, som iblant de Franske i vore Tider, fornemmelig har pleyet Mineralogien, regner denae Islandske Crystall iblant de fuldkomne Gyps Arter, som dog nogle saae Draaber af et menstrus acido kunde overbevise dem anderledes. Jeg veed ey heller om det er talt med precision, at baade Selenitten og den Islandske Crystall ere naturlige polerede, uden Hielp af Kunsten, som dog ved Kunst kan forhoyses, som og dens Giennemsigtiighed. Begae ere saa langt fra at kunde modtage nogen Politur, at det mindste man rører dem, taber de baade deres Blankhed og Giennemsigtiighed. Memoires des scienc. de Paris. 1754.

Lysen, beskriver dens Kalkagtige Natur, og tillige opdagede dens dobbelte Straal-Brefning, som satte Physici i Forundring, i det denne Omstændighed forvirrede de allerede fastsædte Regler om Refractionerne. En saa bemærkelig Steenart, at en Hygens, en Newton, en de la Hire med flere igientog Bartholins Prover, for at udfinde Aarsagen til denne rare Straal-Brefning. Island bliver dog dens rette Fødested, og hvorfra den først er bleven bekendt, vel findes den andensteds, dog ikke saa almindelig eller i den Fuldkommenhed. I tynde Skiver viser den dog ikke den dobbelte refraction.

No. 6. Ved Solv-Berket findes Mængde Kalk Spater, en stor Deel af samme Skikkelse, men mig ingen forekommet, enten af den Klarhed eller af forbemelte Egenskab; Kalk Spaten er der den fornemteste Gangart, eller Matrix. Ingen dertil bekvemmere, formedelft dens løse Textur, skiefrige og bladede Sammenhæng, ofte ligger det gediegene Solv og Glas-Erken med denne Spat vereviits om hinanden; undertiden gandske giennemvoret med Solv, uden at sprænge Spaten, og kiendelig at begge Deele i en flydende Massa paa en Tiid har nedlagt sig i Gangerne, undertiden forefalder haarde Spater, og da seer man Solvet har maatte paatage sig Spatens Figur, hvoraf nogle fremvises som Bastions og Udværker ved Fesninger. Men da denne løse Steenart er undergivet Forvittering, opløser sig og falder fra hinanden i Drushuller, bliver Solvet allene tilbage og ene liggende, i adskillige Figurer, som Tagger, Busker, omvirrede Traader, Haarsolv, undertiden som Moose (Lichen). Jeg troer at visse Sorter, som udgives for Crystalliseret Solv, ingen anden Oprindelse haver, og er denne Spat formodentlig Aarsag, at det gediegene Solv fremviser sig i sin fulde Glands, som det var hvidt kogt, og siden poleret.

No. 7. Denne sorte er noget søftere, er dog ikke Lapis Suillus, hvoraf findes temmelig Mængde ved dette Solv-Berk.

No. 8. 9.

- No. 8. 9. Den grønne og blaa, som har Navn af Flussler, Pseudo-Amethystus-Smaragdus, har troelig faaet deres Farver af noget opløst Metal, som dog ikke har kundet give dem større
- No. 10. Tyngde; thi Glas-Spaten, som er temmelig giennemsigtig og uden Farve, er næsten af samme Tyngde. Den har vel sine flette Sider, men af ulige Størrelse; derimod et andet stykke af samme Slags, af en ottokantet Skikkelse, som dog fielden forefalder, ligesom gemeenlig Diamanter, sammensadt af tvende firekantede Pyramider.

Nogle paastraae at de indblandede Metaller contribuerer noget til Spaternes og andre Steenarters Figur, saaledes at Blyet frembringer Terninger eller Cubisk Form. Vist er det jeg ikke har seet saa accurate Cuber, som nogle Violet Spater paa en fort Engelsk Bly-Ertz. v. Justi og Walch siger at Spaterne vel i tynde Skiver er noget giennemsigtig, og den sidste deriverer det deraf, at Kalk- og Gips-Jorden formedelst sine grove Deele er ikke skicket til at blive et giennemsigtig Corpus; da dog Seleniten og endeel Glas-Spater viiser det som er tvertimod. Ingenlunde maae begge nogensinde have seet foronimelte Islandske Spater; thi ligesaa bemærkelig den er formedelst dens Refraction, saa rar er den og for sin pelluciditet, og saa vidt mig er bekiendt kommer ingen Steenart op derimod, da stykker fra 6 til 8 ja til en Fods Tykkelse, viiser sig ligesaa klare og giennemsigtige som de mindste Stykker.

I den gandske Lithologie er ingen Sag vanskeligere at opløse end Crystallisationerne. Men i Henseende til Kalk-Spaten fremstiller den ligesom af sig selv, i det naar man betragter dens allermindste Deele, enten med det blotte eller armerede Dye, beholder de samme Figur og Form som de største Stykker, hvilket Justi ogsaa bemærket ved Gips Stenene, at uagtet de havde modtaget nogen Forandring, foresandt han dog altid endog i det mindste Stov ved Microscoper de Elementariske parallelipipeda, og troede de modstod al Forandring; og sluttede deraf at saavel disse, som alle andre naturlige Corpora, at i hvor ofte de skiftede deres

deres Form, og forhyllede sig, bleve de dog altid hvad de vare, og at der ere oprindelige eller primordiales Deele, hvoraf alle Mirta bestaaer, som ingen Forandring ere undergivne. Intet bedre befattelig end ved ovennævnte Steenarter.

No. 12. Blye-Spat fra Engelland mig tilsendt fra d'Acofta; efter dens Længde maa den ikke være rigtig paa Blye.

No. 13. Berg-Crystal; Hexagona. Her har man Vanskelighed at bestemme dens oprindelige Deele, da baade denne, og dens Moder Dvarken, deele sig altid i uformelige Parter. (*) Almindelig hvor Dvarken har Frihed, anskyder den sig i samme serkantede Figur og med samme Pyramide, undtagen de Crystaller

No. 14. fra endeel Nordensielke Raaber-Gruber, som næsten ere runde, og gandske giennemfigtige.

Nogle Quartharter fra Ferree, ere og af en besynderlig Anseende, seer ud som de Lag efter Lag havde lagt sig oven paa hinanden, eller som et Sedimentum, giver stærk Ild fra Staalet, dog merker man ved nogle at de deeler sig i Muskellagtige Skiver, naar man slaaer dem i Kanterne, som Flintesteenen, og kunde altsaa regnes til en Calcedonart. Derimod en anden Sort, som en virkelig Quarz, den har anskudt sig i gandske runde Ophængelser, som mig ikke tilforn er forekommet.

Jeg kan herved ey forbigaae at anføre: At for nogle Aar siden blev funden inden i en Kirsebærsteen, et lidet Stykke Crystal ved selve Kiærnen, saaledes at Personen, som vilde spise samme Kiærne, nær havde fordervet Tænderne. Og da det skede i min Nærvarrelse, og jeg ingen Aarsag havde at tvivle paa Personens Troeværdighed, synes mig at det burde anmærkes, overladende til andre af større Indsigt, derover at giøre Forklaringer.

No. 15.

(*) Saaledes at forstaae, naar de sonderlægges. Thi hvad Bourgniet i hans philosophiske Breve om Salterne og Crystallerne, og mange andre efter ham angiver om de sidstes oprindelige Deele, da bliver det vel ikke uden i rimelig Formodning, thi jeg troer ikke at man med nogen Kunst, kan fremstille Crystallernes primordiales Deele, saaledes som man forestiller sig dem.

No. 15. Calcedon, og fra Ferøe, nogle af Anseende som forhen er meldt, at være tilbleven som et Sediment, andre som ved en Congelation.

Det er mærkelig, saa vidt man endnu veed, at i dette Land Norge, har man hidindtil hverken fundet Calcedon, Agather eller den ordinaire Flintesteen eller Bøffeflinte, troer ligesaa lidet i Sverrig uden paa de Skaanske Sletter. Ey heller nogen Tiid Kride eller Kridjord, hvorudi den sidste almindelig findes, som har givet Formodning, at den derudi maatte avles. I hvor meget derom er skrevet, maa jeg dog noget herom melde.

Ved Retour Skibe fra Engelland, hiemsføres her til Stæden undertiden Singel, et Slags Pebblestene til Haverne, der iblant en heel Deel Flintestene, af adskillige Couleurer, omgivet med en Skorpe, men dog foranderlig fra den Sort som findes iblant Kriden. Da man ligeledes lod hiemsføre Kriid og Kriid-Jord fra Engelland, til at komme paa suure og sumpige Steder, No. 16. foresantes der udi en stor Mængde af sidste Slags, som jeg nøye betragtede, de vare alle af en underlig Skikkelse, i store og uformelige Klumper, udskjodt i runde Tagger, som staae fast ikke til at beskrive. Alle vare omgivne med en Kriid-Skorpe, ofte inden udi tillukte Huller fyldte med løs Kriid. Kriid-Skorpen var bleven noget guulbrun, næsten steenhaard, fandt og der iblant de saa kaldede Kalk-Egg, som Kalm har beskrevet, ligeledes med en Kriid Skorpe, og sielve Eggeskallet bestaaende af en tynd Flinte, som heel omgav det; naar man slog dem i sønder, fantes de inden udi opfyldte med løs Kride, folgelig kan vel ikke nægtes at jo Flinten er avlet i selve Kriden; at argumentere fra det mindre til det større, synes det, her er mere end Formodning, at al denne sidste Flinte ligeledes er frembragt i Kriden. Antages dette, og man ikke vel kan troe at den er avlet i ledige Rum, saadan Mængde og saa store Stykker, i en saa løs Jordart, saa kan man ey heller troe, at den Kriide, som der var, hvor nu Flinten ligger, var bleven gandske annihileret eller

E t

bleven

bleven til Jntet, men usevbarlig maa være bleven opløst til Flint eller gaaet ind i dens Composition.

Selve den hærdede Kriid-Skorpe viiser og derhen, nogle paa-
staae at denne Kriid-Skorpe er en Forbittring, nemlig en Op-
løsning, saa har man Anledning at slutte efter de Chymiske Reg-
ler, at det hvortil en Ting opløses, deraf bestaaer det, eller det-
te udgjør dets partes constitutivas.

Jen vis Hensigt vilde jeg engang pukke dem Flintesmaa, men
da dette er et møyssommelig og tillige farlig Arbejde, udgløde
jeg den, kastede den i koldt Vand, da den sprang i smaa Stykker,
som ofte blev igientaget, indtil den blev gandske smaa, men blev
heel Opmerkksom, da jeg sandt at Vandet var bleven gandske
Saltagtig, og veed ikke om heraf kan tages nogen Slutning.

Endelig foresaldt i disse Flinten den bekiendte Straal-Flinte,
der som tynde, hvide glatte Plader laa uden paa Flinten, men
endog som Lav eller et Stratum gif igiennem den haarde Flint.
Denne Sort har faaet sit Navn deraf, at disse Plader tvært igien-
nem eller perpendicular mod Gladen ere stribede, som Traader,
næsten som Almant.

Den giver ligesom selve Flinten Jld for Staalet, og da man
ofte i Flinten finder visse Marina, som ere blevne til Flint, troede
jeg at denne Straal-Flinte maatte have samme Oprindelse. Det
heder vel, at saadanne Flinten allene fremviser Dannelsen efter
saadanne slags Hav-Dyr, hvis Skaller ere forsvundne, men
man maatte spørge, hvor ere disse Skaller eller Huse afblevne?
mig synes endog af nogle Stykker jeg selv eyer: at det er kiende-
lig, at det gandske Skall er forvandlet til Flinte, som en Kam
Muschel *Ostreum plicatum*, *marginis crassissimo obtusissimo*
imbricato fra Lissabon, der viser Skallen i sin fulde Stikkelse.
Jden Tanke at Straal-Flinten maatte være en Levning af et
saadant Hav-Dyr, formedelst dens underlige Structur, prove-
de jeg den med Stille-Vand, *aqua fortis*, da den hastig brusede
og fermenterede og blev opløst. Et rart Phænomen, at finde

en Flintart, som gav frisk Jld for Staalet, og dog tillige beholdt sin alcaliske Natur, maaskee det eeneste i sit Slags. Det stod nu allene tilbage at udfinde, af hvilke Dyr disse Plader maatte være. Intet stemmer bedre dermed overeens, end Skallerne af Hummer og Krabber eller deres Harnisk, i Henseende til disse tynde Plader, som i Tykkelse var en mere end 2 à 3 Linier. Og fandt jeg, i at brække et saadant Hummerskall, næsten samme Structur, nemlig traaded eller fibreus tværtimod Gladen (*). Anderledes fremstillede det sig ikke for Dyuene. Om dette strider imod den Forklaring Reaumur gjør over den Naade Kræbsen afklæder sig sit Harnisk, og hvorledes den faaer sin nye Klædning, og om det ligesaa forholder sig med Hummer og Krabber og deslige, skal jeg ikke kunde sige. Det synes dog allene en Gissning, i Henseende til Kræbs Dyuene. Fontenelle siger her om, at der i denne Forklaring er noget saa juste og vel truffen, at det er vanskeligt at troe, det skulle allene være et Indbildnings Spil. Les Memoires de l'Acad. des Sciences pour l'annee 1718. (**)

No. 18. 19. Granater. Almindelig ligger Granaterne i Talk eller Glimmer, og om den findes i haarde Steenarter, skal man gjerne finde dem omgivet med tynde Blade af Talcum.

Ved Solv-Berket findes en temmelig Deel af adskillige Sorter, i sær af 12 kantede, dodecaedricus; at de undertiden skulle findes giennemvoret med Solv, foregives. Et Stykke, som var giennemskaaet, sleben og poleret, som var giennemsadt med en fin Solv Traad, er forekommet, men som og var noget rart. Ellers findes Granater mange steds her i Landet, men fielden frie for Rizer. Baade mørke- og lyse-røde, rødbrune, Guldgønne, sorte-brune, og gandske sorte, i sær ved de Vesterland-

Et 2

ste

(*) Noget nær det samme har Monnier iagttaget ved et Slags Skældyr i en Grotte, om jeg ellers forstaaer ham rettelig, vid. Suite des Mem. des Scienc. Ann. 1740 p. CXXI.

(**) Egentlig er det von Helmont, som først troede, at det nye Harnisk modtog sin Haardhed eller Fastighed af de saa kaldede Kræbs-Dyuæ. Men da Geoffroy den yngre allerede i Aaret 1709 havde examineret denne Sag, og ved sine egne Observationer fundet von Helmonts Paastand ugrundet, er det besynderlig, at den skarpsindige Reaumur har gaaet dette forbie, eller og ikke maa have erindret sig det.

ste Jern-Gruber, i Selskab ofte med den grønne Skørl, undertiden i saa store Klumper og saa tæt sammenvorede, at der er fast ikke Skillerum mellem dem, naar de sønderslaaes, viser sig det ene Skal uden om det andet. Undertiden Granat-Berg, af ingen bestemt Figur. De beste og temmelig store Granater fandtes i forrige Tider ved Sols-Berget ved een af Dammerne, som derfor blev kaldet Granat-Dammen, i en hviid Talsk.

No. 20. 21. Skørl. Schirl. Under dette Navn indbefattes en heel Deel, som synes at have liden overeenstemmelse med hinanden. Som de Schirl-Korn i de Guldbringende Gloder, Wolfram, Spuma Lupi, Basaltes. En vis Sort, som bliver brugt til Probeer-Stene, visse Jern-Grauper, som Heik skal først have opdaget og beskrevet, skal findes ved Giesshübel, vid. Hamb. Magazin XII. Bind. Der antreffes dog her i Landet ved visse Jern-Gruber, brune, sorte, undertiden af Jern-Farve, krySTALLISEREDe, at man næsten skulde tage dem for Tin-Grauper eller Granater. Skørten findes næsten ved alle Metallganger, men ingensteds saa hyppig som ved Jerngruberne, og kunde næsten her ansees som Blender ved andre Erter.

De ovenanførte findes ved de Vesterlandske Jerngruber, iblant og hvide; den grønne enten i større Stykker, af prismatisk Skikkelse, fra 1 til 3 à 4 Tommers Tykkelse, eller i Straaler, som udvider sig fra hinanden i Længden, faae Navn af Crystalliseret Straal-Skørl; Den sorte findes og i tykke kantede Stykker, som og i Straaler, undertiden saa korte og smaa, at de synes at være tilbleven ligesom Stalactites, uordentlig liggende oven paa hinanden.

En anden Sort, af Anseende som Jern-Ert, mere compact og tæt.

Sendeel af den sorte skal være beqvem til Slibning og Polering, og vilde give ulige bedre Glands, end de Ting, som forfærdiges af Bagat og de Engelske candle Coal, da den er saa meget haardere, at den giver Ild for Staalet, nogle ere og af Naturen ligesom

ligesom polerede og give Reflexion. Horn-Steen, er nok i Begyndelsen bleven tillagt de Steenarter, som havde nogen Lignelse til Horn, siden er af Bergmanden det Navn brugt til adskillige Sorter, som dermed ingen Ligning haver. Imidlertid faaer dog Skorslen Navn af *Corneus cristallifatus*, endskiont ingen Ligning til Horn.

Beskynderlig at denne Steenart altid findes Crystalliseret fra de mindste til de største, og af alle Crystallisationer den mægtigste.

The Giants causeway i Eggen af Antrim i Nord-Irland, det bemærkeligste Sted, hvoraf man allerede har adskillige Beskrivelser og Afriksninger. d'Acofta siger: at denne rare og ugemene Steenart, saa vidt som er bekiendt, findes allene paa det ene Sted, og erindrer sig ikke de af ham selv citerede Auctores, som en Agricola, Gesner, Boetius, Henkel, og nu i de nyere Tider bleven opdaget paa mange flere Steder, hvortil kan legges et Sted ved Eoln og Coblenz, men i sær i de vidtloftige Strækninger paa adskillige Steder i Island, hvor den har faaet næsten samme Navn som i Irland, nemlig Trölla hland og Trol-Konu-Gardur, Kiempers Opstabling, Jætinders Broe. Man kan med rette kalde den en Kiempe af alle Crystallisationer. Der er Formodning, at disse store Basalter og i saadan Mængde maa være tilbleven, da vores Jord-Klude stod under Vand, og begyndte at aftage.

Det er vel saa, at nogle af de Islandske findes ved de brændende Bierge, ligesom og ved de udslukte Volcaner i Nedre Lanquedoc, og at i det Parisiske Videnskabs Academie skal i Aaret 1765 være oplæst en Afhandling, hvorved skal gotgjøres, at de sidst benævnte Basalter ere en Production af samme Volcaner, som jeg ikke har seet, siden Aeterne for dette og paaafølgende Aar endnu fattes mig. Saa vidt man kan slutte sig til, om hvad der berettes om de Islandske ved de brændende Bierge, synes intet andet deraf at kunde udtrækkes, end at de har været angrebet af

Jlden, men ikke frembragt i Jlden. Saa mange af dette Slags, som her i Landet findes, har dermed ingen Dvereenstemmelse, hvoraf som forhen er meldt, synes nogle gandske vist at være tilbleven ligesom Stalactites, foruden de som findes i selve Grube-Gangerne, iblant Erzjerne, og ofte indslutter Granater. Skulde saa være, som paastaaes i forommeldte Memoires des Sciences, saa maatte man statuere at een og samme Crystallisation kan frembringes, saa vel i et fluido aqueo som igneo.

No. 22. **Band Jaspis.** Jaspisarterne ere af en utallig Mængde, foruden det Slags, som udgjør fast Berg og hele Tracter, da den faaer Navn af Petro-Silex. Forbemelte er en Jord-Steen, som med de øvrige findes i Dvre-Tellemarken i Bierdahls Præstebield i et af Annexerne, og fandtes ved en Elv, og maa være ført anden steds fra, liggende som i Geschiebe, er ugiennemsigtig, tæt og compact, og har faaet Navn af Band-Jaspis, eftersom den er stribed, omvevlende Farver fra sort, grønt, gult og til rødagtig, den grønne Farve har dog Dverhaand, den modtager en finul Politur. Stadtholder Wibe lod en god Deel deraf slibe og indfatte i Guld og Sølv, for deraf at gjøre Presents.

No. 24. **Lapis Nephriticus. Lønde-Steen.** Denne er nok fra Sachsen og fra det bekiendte Serpentine Brud. Iblant saa mange, som har skrevet om denne Steen, maa man ikke glemme vores Caspar Bartholin den ældere, som næsten anfører alt, hvad der om den kan siges, endog saa om dens Kraft i Medicinen, men det er ikke denne allene, men fast alle ædle Stene, som ere blevne tillagte saadanne Kræfter og Virkninger, som iblant mange andre Boetius de Boot, ikke har forglemt at anføre. Mange Stenes Couleurer ere ubestandige, kan dem baade lettelig gives og betages: Man har Prover paa, at allene ved at røste Cobolt-Erz, hvorudi fantes klare quarte Crystaller, at de paatoge sig en Violet Farve; Om denne Sag fortiener at eftersees du Fay hans Afhandling om visse Slags Stenes Oplosning og Farver. Som noget besynderlig anfører Keisler i sin Kensebeskrivelse, at han saae hos den bekiendte Paul Lucas en Agat, hvorudi fore-

forestilledes en liden Fisk, som laae i Vinduet i Soelens Skin, og inden en fierdendeel Time, blev først mørkerød, og endelig gandske sort, og efter 4 à 5 Dage fik sin forrige Farve igien.

Dette anføres allene, for at vise, at det kunde være muelig og gandske naturlig hvad Adr. Toll anfører, for at bestyrke det Boetius de Boot beretter om Rubinens besynderlige Egenheder, nemlig at en Orientalst Rubin indfattet udi en Ring, forandrede sin Farve i nogle Dage, blev dunkel og tabte sin gandske Glans, som den efter nogen Tids Forløb fik igien. Men at det skulde være en Forvarsel til nogen forestaaende Uheld eller Ulykke, endog til et paafølgende smertelig Dødsfald, som der berettes, vil der mere til at troe. Personens Legems Beskaffenhed, Transpiration med mere, kunde maaskee være naturlig Aarsag til denne Forandring. Dog maa ikke nægtes, man ikke skulde have forventet dette af en Orientalst Rubin, hvis Couleur regnes for den bestandigste.

No. 27. Islandst Feld-Kiesel. Saadan Titul var den given, men om jeg ikke tager Fejl, forekommer den mig at være snarere en Sort Slag eller Lava af de brændende Bierge; da den er aldeles Glasagtig, og den øverste Plade tillige ligner saadan Slag naar den størkner.

No. 28. Er den almindelige Sorte Lava fra Island, som har faaet adskillige Navne af Mineralogi, førend det blev dem bekiendt hvad det egentlig var. Ellers er det mærkelig, at dette Slags ikke forekommer enten ved Vesuvio eller Etna, som er af samme Beskaffenhed uden allene nogle smaa Stykker her og der i den øvrige Slag, som den største Deel snarere ligner Hammer Slag end Masovn-Slag, efter adskillige Prover skal den indeholde baade Jern, Kaaber, Victriol-Jord, og efter Formodning har sin Oprindelse af Victriolst Kiesel: Af den compacte og tætte Sort, slibes Bordskiver, Kammer til Caminer og Daaser; Det mærkeligste, at Bordskiverne af en Tommes Tykkelse, efter at de være tildannede og slebne, havde krummet eller bøyet sig af sig selv.

selv. Den Islandske vilde blive ulige smukkere, om den blev anvendt til saadan Brug.

Anderfon i sin Islandske Beskrivelse giettede rigtig, at i stedet at udgive den for Agat eller Gagat, som nogle gjorde, at den maatte være en Vitrification, og slutter at maa være de gamle Lapis obsidianus saaledes som Plinius beskriver den. Dette har mueligens givet Breven af Caylus Anledning, yderligere at prøve denne Sag i den lærde Afhandling i Memoires de l'Acad. des Inscriptions &c. Aar 1760, i at examinere de tvende store Stykker, som findes i det Kongel. Franske Natural Cabinet, det ene fra Perou, hvor den kaldes Pierre de Gallinace, og det andet fra Island, det sidste saa stort, at man lettelig deraf kunde forfærdige det Kongel. Bryst-Billede i naturlig Størrelse. Maa vel forstaaes saa vidt det lod sig gjøre ved Slibning, da det vel ikke lod sig gjøre paa anden Maade.

Denne Sort ligner aldeles visse Sorter Masovn Slag. Til No. 29. Beviis prøvede jeg det næstfølgende No. 29., som i Tyngde, Farve og Anseelse vare hinanden aldeles lige. Men, da denne sorte Masovn Slag er just ikke Beviis paa en fordeelagtig Smeltning, og endnu indeholder en temmelig Deel Jern, saa kunde det være rimelig, at denne Islandske Lava er frembragt af en virkelig Jern-Erk. (*) Endelig undtager den sig fra alle andre

(*) Da Basalterne almindelig ere Jernhaltige, og ved Smeltning ligeledes giver et sort Slag, som Bontellie Glas, kunde det være, i fald de havde fundet sig paa de Steder, hvor den underjordiske Ild udbrød, at de vare Aarsag til den sorte Lava snarere end at selve Basalterne skulde være en Product af de brændende Bierge, hvis naturlige Slag retter sig efter den smeltende Materie, deraf saa adskillige slags Lava endog i et og samme Berg. Nogle Sorter udgives for naturlige Slagger, som formodentlig ikke hører der hen, en poreus grønagtig fra Ferrs bliver udgivet for saadant, men synes at være af samme Art, som nogle Prober af Kaabererk fra Ferrs med gediegen Kaaber ubi, da denae maaskee har vitrifieret eller opløst sig i Luften, som har forarsaget dens Poreusitet. Jeg veed en heder, om de Rhinke Møllestene kan regnes her til, de ere vel hullede, som sulde af Bløker, men differerer dog meget fra anden Lava, tilmed veed jeg og ikke, hvorledes de kunde dannes til Møllestene, om de vare af Slagart, som vel ikke lader sig saaledes behandle. Adskillige Steenarter, ja Erker paa den Tiid de hærdes og blive steenhaarde, og da den indsluttete Tugtighed evaporerede, den øvrige Materie indfrosnede, har derved faaet mange Abninger. Bim- eller Pim-Steen, ere forskjellige; den ene Sort, af Anseende som et Bepse-boe,

andre naturlige Slagger, i Henseende til dens fuldkomne Vitri-
fication, uden Blærer, fast og compact, heel igiennem af en
Farve, og eensdannet i saa store vældige Stykker.

No. 30. Zeolites fra Ferro. Jeg skulde fast troe, at denne Sort ikke
tilforn har været ret bekiendt, førend den fra Island blev over-
bragt, da dens besynderlige Dannelse forarsagede Opmerk-
hed, som gav Hr. Cronstedt Anledning til at prøve den, som en
ubekiendt Bergart, og derved fik Lejlighed at eftersege samme
Slags iblant de Svenske Bergarter, men kunde ikke overkomme
neppe saa meget som til en liden Prøve, som han selv vedgaaer.
Siden har han antruffet flere Forandringer deraf. Saa mange,
som mig er kommet til Hænde ere alle Crystalliserede, anskudt
straalede fra Centro, sammensadt af Kiler eller Conis, og de
hele Stykker sammensadt af lutter Pyramider den ene mod den
anden, en underlig Skikkelse. Et Stykke af en Tommes Tykkel-
se, flad paa begge Sider, skulde lettelig bedrage Dyet ved første
Anseelse, og blive antaget for Afstryk af en Hoben Polhyer, men
i Bruddet viser sig Pyramiderne heel igiennem, den ene mod den
anden, saa næt passede i hinanden, at det udgjør et heelt Corpus
in continuo. Islændernes Navne af Stierne-Stene, Stellatae,
astroites passer sig gandske vel, det synes ellers rimeligt, at den
Ery.

Bepsæ-boe, fuld af concave og runde Huller, hvoraf findes en Mængde svømmende paa Ha-
vet i Archipelago ved Santorin Ærne og flere Steder, trolig samme Sort som paa en 5
à 600 Mile bedække Havet mellem Gotthaabs Bjerg og St. Pauls Ærne, som Gaven beret-
ter. Af det Slags, som falder ved Lipari en af de Æolinste Æer, og deraf saat Navn af
Lapis liparæus, ere mig nogle til Hænde kommet, og er af samme Slags, som man ofte fin-
der ved de Norske Kyster; troelig de ere frembragte af brændende Bjerge under Havet, og at
Søe-Bandet har contribueret noget til deres poreuse Væsen, og troer ikke at de i den Stand
kunde være frembragte af Volcanerne over Vandet. Derimod har man været uvis om, hvor-
fra den almindelige Pimpsteen kommer, som bruges til Pergament-Læder og af Snekere ic.
thi denne er gandske forskjellig, af Anseende som Amiant, i lange Trævler, men derhos aabne
Mellemrum. Vogel i Mineral Systema har egne Bistninger om dens Oprindelse. Keysler,
som noye besaae Vesuvio, beretter han der paa intet Sted antraf denne Pimpsteen; men naaget
dette, saa er man nu forvissat om denne Pimpsteens Oprindelse ved den Kongel. besørgede Is-
landste Rejse, som i saa mange Ting vil komme Naturhistorien til Hielp.

Crystallisation er som jeg forestiller mig ved Coboltblüte og visse slags Glaskopf, der ligeledes er straaledede fra Centro, saaledes dannede ved en indvortes Fermentation. Nogle Zeolitter fra Ferro fremviser og gediegen Raaber. Det synes at den af Bergraad Lehman anførte Zelenitiske Spath, som skal findes i Grevskabet Mansfelt, af lige Textur med forommeldte, bliver nok samme Slags, nemlig Zeolit.

No. 31. Amiant. Fra Lessøe Jern-Berk, hvor der paa et vis Sted forefalder en temmelig Deel i ret meget store Stykker, gandske hvid, af fine Traader, bøvelige men af ingen Fastighed. For Geblæffet begyndte den at smelte, rettere at sammensintre sig, blev saa haard, at den gav Ild for Staalet. von Justi angiver en Jaspisart fra det Mansfeldiske, hvoraf en Deel er Asbest, som modtager en mat Politur. Iblant ovenmeldte forefalde nogle smaa Stykker af en smuk blaa Farve, tæt og Fibrerne næsten ukiendelige. Fra Nordlandene har man den saa kaldede Glas-Amiant, næsten gandske giennemsigtig, af grøn Farve. Neppe troer jeg andensteds findes Asbesten af saa lange Traader parallell løbende, som fra Grønland, det stykke jeg eyer, er af en halv Allens Længde, og Fibrerne lige saa lange, men ere skiore og noget stive, endskiont bøvelige.

No. 32. Rubin-Blende. Fra Solv-Berket, hvor fast alle Sorter forefalder, nogle gandske sorte, pebble, glasagtige, næsten som Slag, andre løse, at de smukter Hænderne som Soed, sorte-brune, grønne. Den smukkeste er forberedte Rubinblende, i Klumper dog bladede, af Anseende som Crystalliseret dog ikke af nogen bestemt Figur, næsten som Colophonium; viser sin Rubinfarve, naar den raspes. Blenden er en bestandig Følger med Ertherne, naar nogle af de smukke, som den sorte Glasagtige og forommeldte, ere blandede med det rene gediegne Solv, faaer det en herlig Anseende.

No. 33. Charming calamine, fra Brondenach i Engelland, angivet under dette Navn, denne Sort er mig ikke tilforn forekommet, den er halv giennemfigtig, grøngul, med opbøvede runde Pukler. Dog findes undertiden samme Slags paa den almindelige Calamine, ligesom sineltet Bor. Hvor nær den kommer Cronstedts Zincum calciforme naturale, veed jeg ikke, som skal være hvid graa, af Anseende som Blye-Spath, lignende Zinkglas.

No. 36. Magnesia. Fra et uvis Sted her i Landet, som er mig ikke bekiendt. Af en smuk Anseende, straaled fra Centro, som sinaa Stierner, hverken dette Slags eller anden Magnesia er mig forekommet her i Riget. Cronstedt anfører en hvid Magnesia ogsaa fra et ubekiendt Sted i Norge. At den almindelige Magnesia eller Brunsteen dog maa findes her, lærer man af Kunkel i hans Ars vitraria.

No. 37. Blyant. Findes vel mange Steds, men sielden i nogen Quantitet til at kunde nyttes. Ved Hakkedal Jernverk, og i sær ved Næs Jernverk forekommer det beste Slags, som ikke almindelig overkommes. De sletteste Sorter lader sig ikke tildanne, men maa blandes med Harpix eller Svovel efter at de ere fingiorte, og ikke kan sticeres, men maa opnyges i Lysen, for at spidse dem. Den rette Engelske overgaaer alle andre, som lader sig sticere med Kniven, det udgives for en Himmeligbed, hvorledes Engellønderne smelter dette Slags, det staaer dog derhen, om den kan smeltes, eller om den ved anden Kunst er saaledes tilreedet. En temmelig Mængde deraf skal findes ved Næs Jernverk paa Wegaards Heyen. Entreprenuren maalede den først til Ijen- eller Rakkelvovns Farve, siden skal der være giort Prove med at anstryge Bonden paa Baade og Skibe, for at forekomme Drim, og give begge en lettere Gart giennem Soen; hvorvidt det er lykkedes, er mig ikke bekiendt. Efter hvad mig er bekiendt, forekommer af den beste Slags, og i behørig Quantitet saa sielden, at man kunde ansee det som en National Herlighed,

hed, naar den med samme Fordeel kunde udnytted, som den Engelske, der falder ved det Navnkundige Brud i Barrodalen ved Keswick i Cumberland, som udbringes til stor Nytte og Fordeel. Denne, saavel ved Hakkedals som ved Næs Jern-Berk, lader sig danne med Kniven, ligesom man vil. Fra det sidste Sted har jeg hele Blyants-Penne, uden Indfatning af 7 a 8 Tommers Længde, halv Tommes Tykkelse, allene med Kniven tilfskaaren. Nogle regne Jern-Glimmer for den fletteste Sort af Blyanten. Dette Slags, efter den er fin stødt, bliver brugt til Skriver-sand, da Skriften bliver mere læselig, men maa vel tørres.

No. 38. Søe-Heste-Sand. Anføres, siden den til deels var petrificeret, og fundet i Jorden ved en Bryndgravning, og givet den dette Navn, efterdi den fuldkommelig ligner det Exemplar, som staaer aftegnet udi Volkmans Silesia subterranea, som giver den Navn af Dens Hippopotami, men hverken denne eller forom-meldte har nogen Overeenstemmelse med dette Dyrs Tænder, saaledes som det beskrives i Buffons Histoire Naturelle, da dets Tænder skal være saa compacte og haarde, at man med Staal kan slaae Jld deraf; da ovenmeldte har dybe Folder og Huulheder indvendig, har mere Overeenstemmelse med visse Been, som findes hos de store Helle-Flyndere. (*)

No.

(*) Mange petrificata har man vanskelig for at henføre til deres Originaler, ofte sættes quid pro quo, hvorved jeg maa erindre; at da jeg 1730 i Odense besaae Prof. Brod. Bircherods Natural Cabinet, blev mig foreviist 4 Dyr Ribbeen, med det mellemværende Kiod, som tillige var bleven aldeles til Been, og baade af Farve og Skikkelse lignede det, som det blev udgivet for, som blev anseet for en besynderlig Raritet, og af Egeren selv er beskrevet i Historia Naturalis quatuor costarum Bubularum, udgivet af hans Søn Jac. Bircherod, Vice-Landebømmere i Tjen 1723, hvorudi vel anføres andre saadanne Exempler; som dog for en Naturlyndiger vilde blive vanskelig at opløse. Men dersom Hr. Kleins til Dantsig hans Gissning bliver rigtig, som er meget sandsynlig, nemlig at samme Ribbeen ere et Stykke af en stor Land- eller Vand-Skilpaddes-Harnisk, saa er baade det rare og forunderlige bleven til intet.

- No. 42. Kieser, fremstiller sig i adskillige Dannelser, denne er fuldkommen Cubisk i Kalkberg, troelig den saa meget omskrevne Lapis quadrus sinensis, eller som den kaldes candar, og tillagt saa mange Egenskaber, er intet andet.
- No. 43. En rar Kiesart fra Solv-Berket, Leversfarvet, som ofte holder 4 à 5 Lod Solv, men man har andre Kiesarter og Marcassiter, som ligeledes holder temmelig Solv, i sær naar de falder ved de rige Ertzer. Det kommer an paa, om Solvet derudi er mineraliseret, eller om det i usynlige Dele er gediegen. Det er ikke saa rart ved dette Berk, som ved andre, at finde Kieser og Blyglantser, giennemisatte med gediegen Solv.
- No. 45. Denne Sort blev mig for mange Aar siden tilbragt, som et ubekendt Minerale, funden et Steds i Stranden ved Miosen, af en mørkebrun Farve, deels som smaa Rugler, deels concave og ligesom Slebne, men ere dog inden udi ikke uden Kies. Nogle Kieser vitrioliserer hastig i Luften, andre ere bestandige og uforanderlige, og kunde tiene til samme Brug, som de der findes i Perou, bekiendte under Navn af Miroirs de l. Inca eller Pedra quadrata du Perou, som skal modtage den finuffeste Politur uden at anløbe eller ruste. Saadanne Kieser skal og allerede været kommen i Tydskland, og deraf forfærdiget Casser til Lomme Uhrer.
- No. 49. I det jeg prøvede de næst foregaaende, forsøgte jeg tillige denne, som er en Antimonialisk Solvhaltig Stufte fra Solv-Berket, fra Hertzog Ulrichs Grube, mig overladt af Berghauptmand Stuckenbroch, som noget rart, som er ikke straaltig men blaagraa og svingnistrig, i Jlden sprækker fra hinanden med Knald; Skal holde 26 Lod Solv pr. Centner, rar og sielden forekommer, bliver nok det Slags, som benævnes Leber-Erz, argentum antimo-

timonio mineralisatum, som findes ved Braunsdorf i Sachsen af 4 à 8 Lod Solv. Dog skal der i Dals Berg-Verker i Sverrig forefalde næsten af samme Sort, som ligeledes holder 26 Lod Solv, men er tillige baade Raaber- og i sær meget Jern-haltig.

No. 56. Lazur. Disse Erter ere af mangfoldige foranderlige Farver. Cronstedt har nok Ret, at de fleste blaa Lazurer heder til det røde, lignende Raaber-Steen i Bruddet, men man finder dog dem ofte virkelige af den reneeste blaa Farve uden Blanding, som ovenmeldte. Hellot paastaar, at Lazurerne ere intet andet end den gule Raaber-Ert, som beholder den Farve, naar den falder paa tørre Steder, derimod, naar samme findes ved Sletter, hvor Vandet siler, er den ikke mere gul, men af de smukkeste Farver, liig Paafuglesfar, de la queue de Paon, som de Tydske og betegner med Pfauen-Schwanz, han har og selv prøvet, at legge den gule Raaber-Ert under en saadan Slette, (kalkure) af Gangen, hvorigennem Vandet silede, og efter 16 à 12 Maaneder, foresandt ligeledes samme af de smukkeste Couleurer, men at disse Farver ere ikke uden udvendige, superficielles og Volatiliske, men siden forsvinder.

Vist nok at disse Farver er ikke bestandig i aaben Luft, og i Ilden forandrer sig; Men de rette Lazurer ere dog heel igien nem af samme Couleurer.

De fleste couleurede Stene vil neppe i Jlden modstaae Forandring. Tilmed ere Lazurer af gandske anden Textur end den gule Ertz, nemlig! Glasagtig; den anden derimod kornet, nogle af de gule ere dog slagtcette, dog sielden, men med alt dette ere Raaber Lazurer ikke beqvemme til at danne noget af, da de ved Slibning taber deres udbortes Glands, og formedelsft deres lose Textur ikke modtager nogen Politur.

No. 58. Dette Slags er ikke almindelig. Ved de Nordenfielbske Raaber-Verker antreffes de dog ofte.

No. 59. Er af en underlig Anseende, da den gule Raaber-Ertz er heel giennemfadt af glandsende sorte Straaler, som nogle har meent at være Antimonium, men er dog intet andet end den sorte Straal-Skorl.

Fra Archimedis Eider, i Besønderlighed i de senere Eider, har adskillige ladet være sig angelegen at betiene sig af Hydrostatikken, for at udfinde Proportionen af de Metaller, som ere blandede tilhobe. Men jeg erindrer mig ingen uden Adolph Beyer, der har vildet applisere denne Deel af Mathematiquen eller denne Vand Prøve paa Erterne, for derefter at bestemme deres Gehalt, som nok vilde have sine store Vanskeligheder; Skulde den blive til nogen Nytte, efter den af ham foreslagne Maade og Udregning, vil jeg troe at den ingensteds bedre kunde bruges end ved Solv Verket Kongsberg, og dog allene i Henseende til den Taxt og Pris, som Guardeinen er forbunden at sætte paa de Stuffer og Haand-Stene, som er tilladt at selges mod 1 rdlr. 12 skil. Loddet, for hvad Solv derudi maatte indeholdes; Da dette skeer uden nogen foregaaende Prøve, som en heller kan skee, og altsaa kommer allene an paa en Gisning; thi for det meste er det saadanne Stuffer, som indeholde gediegen Solv; dette er

344 D. Efterretning om nogle Steenart. og Ertz.

vel ikke saa reent eller saa fint som Capel Sølv, og troelig imellem sig selv forskiellig, men derudi kunde treffes et Medium, og sættes et ubist for vist. Hvad den vedhæstende Steen vedkommer, saa ere Gangarterne ey saa mange, at jo deres relative Vægt noget nær kunde udfindes. Sielden foresalder ved dette Verk andre Metaller, Blyeglanger ikke hyppige, og rart i Selskab med det Gediegene; Kieser ere oftere, og deres Vægt var ikke vanskelig at udfinde, Glas-Erter ligesaa, Forkiellen mellem dem selv vil vel ikke være stor. Den største Vanskelighed vilde blive med de Stuffer, som indeholde tillige en god andeel Arsenique, hvilken har den besynderlige Egenskab, at forøge Vægten mere end noget andet Minerale. Men det er dog ikke ofte, at den i nogen Qvantitet geleider det Gediegene.

